

Murádin Jenő

Erdélyi művészképzés 1919–2000

A történelmi sodrásban a vesztes háború, a katonai megszállás, majd a trianoni diktátum kegyetlen valóságát élte meg az erdélyi magyarság. Elcsatolt régiók, szétszabdalt határok traumáját kellett valamiképpen földolgozni: a szorongató bezártság hirtelen rájuk szakadt sokkját a szellemi elit fogta föl legérzékenyebben. „Kiegészítők a biztosítékok” – ahogyan a szépíró, a későbbi helikonista Ligeti Ernő¹ fogalmazta –, az anyaország, Budapest védelmező közelsége hirtelen megszűnt. Kétszázezer ember hagyta el szülőföldjét.

Akik itthon maradtak, és a sebek mutogatása mellett erőt éreztek a kábultságból való eszmélkedésre, a cselekvésben találtak bizakodást és életlehetőséget. Érdekes, hogy a kezdetekkor, a kisebbségi létbe még alig belekóstolva (a nevezetes *Kiáltó sző*² passzivitás ellenprogramja előtt) nem az irodalom, hanem a *művészetek terén* születtek méltatható eredmények. Magyarozatát ennek abban találhatjuk, hogy az anyanyelvbe ágyazott irodalommal szemben a képzőművészetek és a zene nemzetek felettsége alkalmasabb volt a többség és kisebbség elsődleges kommunikációjára. 1919 tavaszán újra megnyílt a nagybányai festőiskola. S még álltak a frontok, a román hadsereg budapesti bevonulásra készült, amikor az első *összerdélyi kiállítást* Kolozsváron megszervezték. Már ez az 1919-es pütkösi tárlat a művészek politika feletti szolidaritását kívánta bizonyítani. Ezt követte az 1921-es év legelején a második közös erdélyi kiállítás, *Collegium Artificum Transylvanicorum* néven, mely az elsőnél lényegesen hatékonyabban szolgálta az erdélyi három nemzet, magyarok, románok, németek ideológiák feletti egymásrataltságát. Erre a nagy visszhangú közös megmozdulásra már a Párizs környéki békekötések, az új európai határok szentesítését követően került sor.

Volt ennek a lázas tenni akarásnak politikai demonstráción túli lélektani, művészet-pszichológiai indítéka is. A lövészárkokból hazatért művész többé nem akart a borzalmakról tudni, feledni, kiűzni kívánta emlékezetéből az átélt rettenetet. Az „Éhe a Szónak, Éhe a Szépnek” nagyszerű költői gondolata vezérelt haza sokakat a meggyötört nemzedékből. Kétségtelen, hogy a forradalomba rohanó harcos tiltakozások mellett ezek az arkadisztikus életérzések is motiválják a kor magatartásformáit. Már a világháború utolsó szakaszában sokasodnak az erre utaló jelek. Szabadságolt tisztak, frontokat megjárt önkéntesek, félbeszakadt pályájú alkotók népesítették be ismét a nagybányai

művésztelepet. A szabadiskola látogatási statisztikája az 1915–1916-os évek végső elapadása után (23, illetve 25 növendék), 1917–1918-ban ismét magasra szökött; a két utóbbi évben 67, illetve 110 növendék jelentkezését mutatta.

A vesztés háború utolsó éve, 1918 különösen mozgalmasnak indult. Hátszországba irányított vagy szabadságolt tisztek, civilben festők, szobrászok, Erdély központjában, Kolozsváron csoportkiállítást szerveztek³, majd ugyanott múzeum, képtár építésére és iparművészeti iskola fölállítására történt kezdeményezés⁴.

Az erdélyi városokban⁵ a századfordulón alakult helyi művészközösségek friss erővel töltődtek föl, tagjaik száma olykor látványosan gyarapodott. A frontokról, majd szibériai és olasz fogságból jöttek haza művészek, akik korábban a magyar fővárosban találtak maguknak egzisztenciát. Jelentős a száma a forradalmak Budapestjéről hazatért, vagy politikai emigránsként Erdélybe áttelepült alkotóknak. Az alapvetően hagyományörző erdélyi művészeti életbe ez a migráció a szemhatárt tágító új törekvések élénkítő pezsgését hozta.

Nagybánya – a folyamatosság

Messze tűnt a boldog békeidők kora, mikor a barettes, csokornyak-kendős művésznövendékek minden útlevél, igazolópapír nélkül útra kelhettek München vagy Párizs felé. A nagy vérzivatar után még egy időnek el kellett telnie, míg Európa átrajzolt határain át ismét egyszerűbbé vált az emberek, eszmék, gondolatok természetes közeledése.

Hova mehettek tanulni, merre tájékozódhattak a művészpálya felé vonzó erdélyi fiatalok?

Legkézenfekvőbb lehetőség volt a nagybányai festőiskola vagy az erdélyi városokban működő valamelyik magániskola. Az intézményes fórum, a Szépművészeti Iskola csak 1925-ben alakult meg, s 1933-ig létezett Erdély központjában.

A kolónia alapításától, 1896-tól működő nagybányai iskolának az első világháborúig kevés erdélyi növendéke volt. Közülük a művészpályán számon tartott alkotó a kolozsvári Ács Ferenc és Papp Gábor, illetve a brassói Tamás Imre⁶. Merőben más kép tárul elénk a két világháború közti korszakból. A művésztelepi közösség és szabadiskola *természetes utánpótlását* nyújtja a mintegy kétfélmillió erdélyi magyar társadalom. Nagybánya súlya, fontossága fölértékelődik az anyaországtól és intézményeitől immár országhatárral elvágott területek számára. Maga Nagybánya is képletesen közelebb került Erdélyhez. Sorsközösségében része lesz annak, gondját-baját, művésztelepének sorsát

szívén viseli az erdélyi közélet és sajtó.

A kolónia és szabadiskola vonzása olyan erős, hogy főnállásának utolsó negyedszázadában, 1919–1944 között majd mindenki megfordult ott, aki az erdélyi művészetben akkoriban jelentkezett. Ez nem csak a magyar, hanem az erdélyi román és részben a német művészekre is érvényes. Mindehhez hozzá kell számítani azt is, hogy a művésztelep és iskola vezetői nyári gyakorlatra befogadták a román akadémiák Bukarestből, Iași-ból, Kisinyovból és Kolozsvárról érkezett növendékeit is. A korszakra jellemző és a fölvázolt történelmi képbe beleillik, hogy a növendékek egy része, később jelentős alkotók, *keizárolag itt*, Nagybányán szerezték művészeti ismereteiket.

Az erdélyi származású, vagy valamely erdélyi városból érkezett magyar növendékek száma a festőiskola főnállásának utolsó negyedszázadában mintegy hetvenre (!) tehető. És ebben a kimutatásban csak azok kaptak helyet, akik megmaradtak a pályán, kiállító művészekké váltak, vagy ma sem egészen ismeretlenek, nem hullottak ki az emlékezet rostáján. Álljon itt csak néhányuk neve a művészetükben Nagybánya-élményüket őrző alkotók közül: D. Berde Amál, Paál Albert, Pirk János, Égly Sári, Göllner Elemér, Mund Hugó, Modok Mária, Szolnay Sándor, Bene József, Mohi Sándor, Marchini Tasso, Gáll Ferenc, Szervátiusz Jenő, Pittner Olivér, Incze János, Moldován István, Kovács Zoltán, Mándy Laura, Kovács Géza.

A művésztelepi élményeket megörökítő erdélyi memoárirodalomban megelevenedik a tanárok alakja, művészpédagógusi egyénisége. Thorma Jánosé és a Pestről néhány nyáron át hazlátogató Réti Istváné, akik a húszas években hetente akár százon felüli növendék rajzát korrigálták. Teret kap a leírásokban a festőtelep és iskola élén 1927-ben bekövetkezett *őrségváltás*, amikor új tanárok, Mikola András és Krizsán János folytatták a tanítást. Számos életes beszámoló idézi föl Ziffer Sándor tevékenységét, aki sajnálatosan csak rövid ideig taníthatott az 1930-as években válságos helyzetbe került kolónián. Ziffer külön is foglalkozott növendékeivel, s mint Incze János írja emlékezéseiben, otthonában is fogadta őket⁷. Hollósy óta nála szuggesztívebb tanára nem volt a festőiskolának.

A szabadiskola vezetői egyéni módszereik és lelki ráhangoltságuk szerint végezték feladatukat. Felelőségük súlyát valamennyien érezték. Tudatában voltak annak, hogy a művésztelep léte, különös nyomatékkal a kisebbségi sorsban, az iskola életben tartásától függ.

Erdélyi magániskolák

Már a múlt század derekán alakultak Erdélyben magániskolák, de igazi virágzásukat a XX. század első felében éltek. Nélkülözhetetlenné pedig éppen a két világháború között váltak. Tehetségek fölfedezője lett egy-egy vállalkozó szellemű művész vagy lelkes rajztanár. Növendékek útját egyengették a főiskolák felé, vagy – s erre számos példa van – az alapozástól kezdve az ön-bizalmat adó tudás átadásáig mindent magukra vállaltak. Küldetést teljesítettek *örökös szolgálatban*, lelkiismeretük szerint, miközben tovább álmodták saját álmait, a talán már soha meg nem valósulókat.

A festőiskolák különböző formái honosodtak meg, a legegyszerűbbtől a rajztanári patronátustól a több művész összefogásával szervezett kollektív műhelyig, vagy a városi támogatásra alapozó, intézményesedő rendszerig.

Marosvásárhely példája különösen szemléletes. A századelőn lázasan polgárosodó városban Gulyás Károly⁸ könyvtáros és főgimnáziumi rajztanár lett az egyik lelkes propagátora a képzőművészeti kultúrának. Képességeket mutató növendékeit nemcsak otthonába fogadta, de esetről esetre meggyőzte a bizonytalankodó vagy elutasító szülőket, és támogatókat szerzett fiaik főiskolai taníttatásához. Így indította el pályáján a kimagasló tehetségű, korán elhunyt Vida Árpádot, hozzásegítette az akadémiai képzés lehetőségéhez Barcsay Jenőt, századunk magyar művészetének kiválóságát, és pesti, párizsi útján is nyomon követte az erdélyi Bordy András sikereit. Tanítványa és fölfedezettje, Bordy András a maga rendjén ugyanilyen támogatója lett a következő nemzedéknek.

Marosvásárhely művelődési életének igen jelentős mozzanata a Városi Festőiskola létrejötte és másfél évtizedes működése. Alapító tanára Aurel Ciupe⁹ volt, a magyar kultúrában is otthonos kiváló festőművész. Ciupe nyolc évig állt az iskola élén, majd Bordy András folytatta a tanítást. A városi költségvetésből évente elkülönített támogatással működő iskola a magyar szecessziós építészet monumentális alkotásában, a Kultúrpalotában működött, ahol a XIX–XX. századi remekműveket bemutató képtár is a szemléltető oktatást szolgálta. A tanítványok modell után dolgoztak, év végi kiállításokat szerveztek, Bordy budapesti képtárak megtekintésére is elvitte hallgatóit. Működésének évei alatt a városi iskolát átlagban 20-25 növendék látogatta. Többségük Marosvásárhelyről, Maros-Torda megyéből, illetve a Székelység távolabbi vidékéről toborzódott. A tanítványok egy része később festőakadémiát végzett, többen azt a tudást őrizték, melyet ebben a színvonalasan vezetett iskolában szereztek. Az ismertebb nevű növendékek: Szász Endre, Nagy Pál, Barabás István, Kádár Tibor, Macskássy József, Király Mária Sarolta, Dengyel Tibor, Nemes Irén, Dóczi Rozália.

Hasonló evolúciós folyamatot mutatott a dési festőiskola. A Szamos

menti kisvárosban meglepően hosszú ideig és eredményesen sikerült fönntartani a magániskolai, illetve városi támogatottságú oktatási formát. Protagonistája Szopos Sándor¹⁰ festőművész volt, aki előbb gimnáziumi rajzkurzust indított a városban, majd ezt 1920-tól önálló magániskolává alakította, végül 1927 és 1934 között szubvencionált városi festőiskolaként működtette tovább. Példa nélküli eredmény, hogy dr. Pop Cornel polgármester támogatásával külön műtermet építhettek az iskolának. Kellemes környezetben, a városi parkban a már meglévő korcsolyaház félemeletén épült meg az a franciatető – manzárdos – tágas helyiség, ahol tanár és növendékei zavartalanul dolgozhattak. Az alakrajzra és szerkesztésre különlegesen nagy súlyt helyező Szopos Sándor növendéke volt Dési Huber István, Modok Mária (Czóbel Béláné), Emil Cornea, Kántor Antal, Kunovits András, Katz Márton, Piskolti Gábor, Lázár Éva. A városi támogatás megszűnte után Szopos Kolozsváron folytatta a tanítást. Helyére rövid ideig (1938–1939-ben) Mohi Sándor került.

Kolozsvár magániskoláinak többsége korábbi alapítású; működésük, úttörő vállalkozásuk a századvég-századelő idejére esik. A két világháború közti korszak itteni kezdeményezései valamilyen formában az első erdélyi intézményes fórum, a Szépművészeti Iskola alapításához, illetve megszűnéséhez kapcsolódnak. Egyfelől szálláscsinálói voltak a nehezen szerveződő főiskolának, másrészt annak Temesvárra költözése után az iskola nélkül maradt fiatalokat fogadták be.

Ilyen történeti keretben alakult újra Ács Ferenc¹¹ eredetileg 1908-ban létesült festőiskolája. Ács ezúttal nem egyedül, hanem Popp Alexandruval¹² társulva vezette az 1922–1925 között működő tanfolyamot. Vállalkozásuk indítéka az volt, hogy segítsék fölkészülni az erdélyi főiskola megnyitására váró növendékeket. Popp Alexandru (magyar tanítványainak csak Papp Sándor) huszonöt évig volt a budapesti Iparművészeti Iskola tanára. Román értelmiségiek hívására azért tért haza Erdélybe, hogy vezetője legyen a tervezett festőakadémiának, a Szépművészeti Iskolának. Csakhogy e főiskolai intézmény megnyitása elé még számos akadály gördült, és Papp elkeseredve vette tudomásul, hogy másodrendű állásokkal kell megelégednie. Ács Ferencsel együtt vezetett kurzusa mindenképp hasznára vált a főiskolaalapítás ügyének, a lelket tartotta az odaigyekvő fiatalokban. A Malom utcai Iparmúzeum épületében huszonöt-harminc növendék látogatta iskolájukat. Modellt állítottak be, egyik nap Ács, másnap Papp Sándor korrigált. A növendékek tandíjat fizettek, de kultuszminisztériumi alapból is támogatást kaptak. Már kész művészek is bejártak hozzájuk rajzolni, egyikük a főiskola későbbi szobrászat tanára, Romulus Ladea.

A főiskola megalakulása után néhány évvel Ács újakezdte a tanítást.

Miután pedig az intézményt nyolc év után Temesvárra költöztették, Szolnay Sándor és Szervátiusz Jenő nyitott Kolozsváron festő-, illetve szobrásziskolát.

A két neves erdélyi művész magániskolája teljesen spontánul alakult meg 1933 nyarán. A főiskola néhány növendéke Szolnaynak arról panaszkodott, hogy pénz híján nem tudja tanulmányait Temesváron folytatni. Szolnay megértőnek bizonyult, szívesen látta a társaságot a Minerva nyomda emeletén Szervátiuszsal közösen használt tágas, világos műtermében. Különben is az volt a véleménye, hogy Erdély központja nem maradhat művészképző nélkül.¹³ Művészek, írók, kritikusok, publicisták találkozóhelye lett ez a műhely. *Szimpoziumszerű* együttléjük, melyek során irodalmi, művészeti, filozófiai, politikai kérdésekről esett szó, talán fontosabb volt, mint maga az oktatás. Esztétikai kérdésekről, a művészet elméletéről, művek születéséről itt kaptak a résztvevők alapvető információkat. Bár az iskola mindössze két évig működött, ez a kör formálójá lett olyan esztétikusoknak és művészetkritikusoknak, mint a kor sajtójában színvonalas írásokkal jelentkező Kováts József és Vásárhelyi Z. Emil.

Folytatódik az oktatómunka Szopos Sándor és Tóth István kolozsvári magániskolájában. Kurzusukat 1935–1939 között az unitárius kollégiumban tartották; kiállításaikon tűnt föl a szobrász Márkos András és Benczédi Sándor, illetve az iparművész Bandi Dezső.

A bányászati (temesvári) magániskolákat éppúgy, mint a nagyváradiakat a nagyobb nyitottság, európai kitekintés és a gyakran közösen végzett oktatómunka jellemezte. A szobrász Gallasz Nándor és a festő Varga Albert temesvári magániskolája a Bauhaus szellemét is hasznosította. A húszas évek elején mindketten németországi tanulmányúton jártak, a drezdai Der Weg szabadiskoláját látogatták, majd Varga Albertet párizsi tapasztalatai is segítettek. Jelentős Podlipny Gyula tanári működése, aki a Temesvárra költözött Szépművészeti Iskolában is katedrát vállalt.

Nagyváradon a francia művészeti szellemhez igazodó Tibor Ernő, a Holnaposok egykori tagja szabadiskolájában tűnt föl a későbbi szuggesztív alkatú erdélyi főiskolai tanár, Miklóssy Gábor. Ugyanitt tanított még, nyitottabb vagy hagyományosabb szellemben Barát Mór, Várad Albert, Mikes Ödön, Kara Mihály, és a leghosszabb ideig Macalik Alfréd.

Intézményes fórum: a kolozsvári és temesvári főiskola

Önálló erdélyi képzőművészeti főiskola létesítése az első világháború után került napirendre. Történeti előzményeiről nem feledkezhetünk meg, hiszen már a Kolozsvári Normál Rajzoda (1781–1866) működése is a szépérzék pallérozását, a művészeti képzést szolgálta, de olyan intézmény, mely növen-

dékeinek a korszerű oktatási formák keretébe illeszkedve *képesítést* nyújtott volna, korábban nem létezett. Erdélyi fiatal, ha rajztanári vagy művészeti képzettséget igazoló diplomát kívánt szerezni, azt korábbi időkben – nemzeti hovatarozása szerint – Budapesten, Bukarestben vagy német városokban, mindenekelőtt Münchenben szerezhette meg. Az új határok között, Erdély kulturális önállóságának jegyében, kézenfekvő volt egy művelődési intézményrendszer kiépítése. A szervezés kezdete nagyon korai, még a trianoni békekötés (1920. június 4.) előtti. Erdély román értelmisége az országrész román intézményeinek kiépítését kezdeményezte. Ezt a feladatot a Nagyszebenben működő román Kormányzósági Tanács, a Consiliul Dirigent vállalta magára. Tiberiu Brediceanu zeneszerzőre, a tanács társadalmi-művelődési ügyekkel foglalkozó osztályvezetőjére hárult a szervezés szerteágazó munkája és gondja. Megnyitották a kolozsvári román egyetemet, a nemzeti színházat, az operát, a zenekonzervatóriumot és a színészképzőt. Brediceanu még az 1919-es év őszén egy képzőművészeti főiskola létrehozását is tervbe vette. A nehézségek azonban itt lényegesen nagyobbak voltak. Kezdetben nem találtak ugyanis Erdélyben olyan román tanárokat, akik a nemzeti alapon szervezett főiskola elvárásainak megfeleltek volna. Brediceanu megbízásából Cornel Medrea, az erdélyi származású, de akkor már Bukarestben élő kiváló szobrász készített tervezetet, majd Ion Busitia belényesi és Flaviu Domşa balázsfalvi rajztanárok tájékoztak a lehetőségek felől. Mindez akkor még megmaradt a tervezetések szintjén. Brediceanu érdeme azonban, hogy kormányzótanácsi ösztöndíjjal fiatal román festőknek biztosított párizsi tanulmányi lehetőséget, olyan alkotóknak (így Aurel Ciupénak, Demian Tassynak), akik a főiskolai oktatáshoz szükséges gyakorlatot ilyenformán megszerezhették.

A rövid életű Kormányzósági Tanács megszűnése visszavetette a szervezőmunkát¹⁴, amit majd Octavian Goga¹⁵ kultuszminisztersége idején kezdtek újra.

Octavian Goga és közoktatásügyi államtitkára, Octavian Prie kezdeményezésére Alexandru Poppot (Papp Sándort) kérték föl a jövődéli főiskola igazgatására. Papp lemondott budapesti tanári állásáról, és 1921 őszén hazatért. A választás sok szempontból szerencsés volt. Az Arad környéki, erdélyi román származású festő megfelelt a nemzeti elvárásoknak, ugyanakkor a magyar kultúrában való jártassága, nyelvismerete, valamint a budapesti Iparművészeti Iskolában szerzett huszonötéves tanári gyakorlata predesztinálta az intézményvezetői tisztségre. Papp, mint erről már szó volt, előkészítő kurzus szervezésével tartotta ébren a főiskolaalapítás ügyét, mely a kormányváltások és politikai döntés híján még pár évig elhúzódott.

Az események csak azután gyorsultak föl, miután a helyi viszonyokkal

ismerős Alexandru Lapedatu (a kolozsvári egyetem történelem professzora) került a művelődési minisztérium élére. Ekkor Emil Racoviță, a nemzetközi hírű tudós biológus elnökletével megalakult a főiskola irányító-szervező bizottsága, és határozatot hoztak a tanári kar összetételéről.

A Szépművészeti Iskola (Școala de arte frumoase) néven életre hívott művész- és rajztanárképző főiskola megnyitását 1925. november 15-re tervezték. Hivatalosan és ténylegesen azonban a tanítás megkezdésére 1926. januárjában került sor. A Vallás- és Művészetügyi Minisztérium 1926. január 8-án kelt 1371. számú határozata rögzítette a főiskola szervezeti felépítését és támogatásának módját.

Felemás döntéssel azonban az iskola csupán államilag szubvencionált intézmény lett. Ebből a bizonytalan státusból azután komoly következmények származtak. Vezetőjének és tanárainak áldatlan küzdelmet kellett vívniuk az intézmény nyilvánossági jogáért, s az el-elapadó támogatásból adódó gondok áthidalásáért.

A Szépművészeti Iskola tanári kara kizárólag román művészpédagógusokból állt. Ám a kor társadalmi viszonyaira jellemzően, mivel majd mind erdélyiek voltak, kiválóan, anyanyelvi szinten beszéltek magyarul. Ez a körülmény megkönnyítette a kapcsolatukat az iskola mindvégig nagyszámú magyar növendékével. Pontosan akkor érthetjük meg ennek jelentőségét, ha tudjuk, milyen kezdetleges fokon állott a magyar diákok román nyelvismerete a kisebbségi idők kezdetén.

A tanári kar egy fajta egyensúlyt mutatott a képzés klasszikus-akadémista hagyományaihoz ragaszkodó idősebb alkotók és az akkori modern eredményekért lelkesedő fiatalok között. Előbbiek közé a „Lotzok és Székely Bertalanok nyomdokain”¹⁶ haladó Papp Sándor és a vele egykorú macedón eredetű Pericle Capidan tartozott. A francia iskola hatását közvetítő fiatalok között Aurel Ciupét, Catul Bogdant, Atanasie (Tassy) Demiant találjuk a festészeti katedra élén. Szobrászatot (egy évig) az avantgárd művészetek felé igazodó Eugen Pascu (Pászka Jenő), majd a Bukarestben és Párizsban tanult Romulus Ladea oktatott.

Fontos volt az egyetem közelsége. Elméleti tantárgyak hallgatására a növendékek föl jártak a kolozsvári egyetemi tanszékekre. Művészettörténetet Coriolan Petranu, anatómiát Victor Papilian, ábrázoló mértant és perspektívát Atanase Popa, pedagógiát Gh. Bogdan-Duică és Liviu Rusu előadásában hallgattak.

Az iskola mindvégig a kolozsvári Sétatéren, a Pákei Lajos tervezte korcsolypavilonban, a XIX. század végén emelt épületben működött. Szűkösen fértek el benne, de az emeletes, többtermes pavilonnak kétségtelen előnyei vol-

tak. A hátsó, tetővilágításos teremben a festészet tanárai modelleket állítottak be, a földszinten év végi kiállításokat szerveztek. A környezet meg éppenséggel ideális volt. A korcsolyapavilon és a kioszk épülete a sétatéri tavat és szigetét fogta körül. Az árnyas platánok, a tó víztükre, a nimfák és szatírok kőalakjaival díszített szökőkút „wertheri érzelmességet” árasztott.

A jelentkezőknek felvételi vizsgát kellett tenniük. Az érettségizett növendékek négy osztályt végeztek, az alacsonyabb képzettségűeknek pedig előbb egy hároméves előkészítő kurzust kellett végigjárniuk. Később (1929-től) már csak érettségivel vettek föl rendes, azaz *diplomára igényt tartó* növendékeket.

Önfeláldozó munka, lelkesedés és baráti-közösségi hangulat jellemezte a kolozsvári főiskolát. Tanár és növendék egyaránt érezte az alapítás fontosságát és a sokszor leküzdhetetlen anyagi gondokat. Mivel a háború utáni erdélyi nemzedék olyan soká várt a főiskolai képzés lehetőségére, tanár és diák között sok esetben nem is volt számottevő korkülönbség. Mohi Sándor és Szervátiusz Jenő például két-három évvel volt csak fiatalabb a Párizsból hazatérkezett és katedrát kapott tanároknál. Volt olyan növendék, így az Itáliából Erdélybe vetődött Tasso Marchini, aki képalkotásával nemcsak tanuló társaira, de tanáira is hatott. Ez a fiatalon, tüdőbajban elhunyt nagy tehetségű művész mindnyájuk példaképe volt, kinek sorsa és ragaszkodó hűsége a *Bobémélet* színterévé varázsolta társaskörüket.

Sok évvel később is nosztalgikus emlékezéssel idézte föl tanári működésének emlékeit a festő Aurel Ciupe. „Igazi akadémia volt, meleg, bensőséges iskolai hangulattal. Aki érezte, hogy nincs tehetsége, maga vált meg az iskolától.”¹⁷

Az iskolát – közhasználatú nevén a Belle-Arte-ot – a fiatal tanárok francia kultúrája és frankofon szelleme hatotta át. Eszményképük a poszt-impresszionista művészet volt. Tanév végi kiállításokon a növendékek elé példaképpül állított francia mesterek, Van Gogh, Gauguin és Cézanne hatása egészen szemléletes. A cézanne-i szerkesztés, a tárgyak térbeliségének izgató festői problémája jelentkezik később is a kiállító művészekké avanzsált egykori növendékek munkáin.

A látogatottság az iskola kolozsvári korszakának nyolc éve alatt parabolászerűen írható föl. Az első évtől kezdődően gyors ütemű az emelkedés, majd a gazdasági válság éveitől fokozatos csökkenés tapasztalható. A legnépesebb esztendő az 1927–1928-as tanév volt, amikor 120-ra emelkedett a növendékek létszáma. A magyar hallgatók aránya átlagban 40%-ra tehető. Számuk húsznál nemigen volt kevesebb egy-egy évben, de a legnépesebb az 1927–1928-as esztendőben volt, ekkor elérte a negyvenet. Ismertebb nevű magyar növendékek a későbbi kiállítások rendszeres résztvevői: Mohi Sándor,

Makkai Piroska, Gáll Ferenc, Szervátiusz Jenő, Andrásy Zoltán, Fülöp Antal Andor, Hajós Imre, Incze János, Tollas Júlia, Incze István, Moldován István, Simon Béla, Ferenczy Júlia, Kós András és a kettős identitású Tasso Marchini. A Belle-Arte-ből kikerült jelentősebb román növendékek hasonlóképp meghatározó egyéniségei lettek a kortárs erdélyi román művészetnek: Petre Abrudan, Eugen Gâscă, Teodor Harșia, Virgil Fulicea, Letiția Munteanu, Ion Vlasiu.

Nem minden növendék járta végig az iskola négy évét. Mind magyar, mind román diákjai között voltak olyanok, akik anyagi lehetőség híján csak egy-két évet végeztek. A rendszeres tanulás, a modell utáni rajz és az elméleti kurzusok azonban valamennyiüknek hasznára váltak.

Az intézmény zavartalan működését az 1920-as évek végétől az állami támogatás rendszertelen folyósítása vagy éppen elmaradása akadályozta. Számos közbenjárásra 1930 novemberében végül sikerült az állami oktatási intézményeknek kijáró státust kiharcolniuk, de a pénzügyi alapok – tekintettel a gazdasági válságra – mind jobban apadoztak. Nyilvánossági joguk elismerése is kerek öt évet késett, pedig e nélkül nem adhattak ki érvényes diplomákat. Akik tehát rajztanári katedrához akartak jutni, Bukarestben tettek véglegesítő vizsgát, vagy tanulmányaikat ott fejezték be.

A megszorító intézkedések egymást követték. 1931-től például csak két tanár működését engedélyezte a minisztérium. A többiek – elkötelezettségükre jellemzően – hónapokig ingyen tanítottak. Az intézmény sorsa azonban így is megpecsételődött, legéletesebb ideje, kolozsvári korszaka véget ért. 1932. január 4-én a minisztérium rendeletben mondta ki kolozsvári működésének fől-számolását. Ezt követően, 1933. szeptember 1-jétől Temesváron történő újralakulását engedélyezték.

Romulus Ladea, a szobrászat tanára és Ștefan Gomboșiu, a növendékek tettere kész szervező egyénisége – mindketten bánágiak – 1933 januárjában kezdték meg puhatolózó tárgyalásaikat Temesváron. Kezdeményezéseiket gyors siker koronázta. Talán a két város versengésének is betudható, hogy Sever Bocu, a lelkes lokálpatrióta és nemzeti parasztpárti politikus, híve és feltétel nélküli támogatója lett a főiskola Temesvárra költöztetésének. Dimitrie Gusti kultuszminiszter szívesen beleegyezett a tervbe, de anyagi támogatást nem ígért. Az anyagi alapokat nagyrészt a város és a megye pénzügyi hozzájárulásából teremtették elő. Az intézmény igazgatója továbbra is Papp Sándor lett, de a tanárok közül Aurel Ciupe már nem ment velük Temesvárra, hanem Marosvásárhelyen alapított városi festőiskolát. Nélkülözniük kellett a kolozsvári egyetem felkészült tanári karát is. Helyüket bánágiak foglalták el, így a nagy tudású Ioachim Miloia, a Bánági Múzeum vezetője a művészettörténeti előadásokat vállalta. Victor Vlad mérnök az ábrázoló mértant és perspektívát

oktatta.

Az első iskolai év Temesváron 1933 október közepén nyílt meg az Autóklub helyiségeiben. Bár a növendékek más kultúrkörbe kerültek, az intézmény szellemi folytonossága egy ideig még változatlan maradt. Ezt a Kolozsvárról átjött tanári kar, és az ugyanonnan még velük jött (tanulmányaikat ott folytató) diákok biztosították. A változások fokozatosak, majd az iskola akadémiai jellege a második világháború küszöbén egyszerre megszűnik.

Bár az állami támogatásból valami keveset időnként sikerült ki-harcolniuk, az intézmény normális működésére mindvégig nagyon kevés pénz jutott. A növendékek nyári táborozását is csak egy alkalommal sikerült megszervezni. Míg korábban a nagybányai kolónián töltött nyarak szereztek mindannyiuk számára feledhetetlen élményeket, a temesvári korszakban csak egyszer, 1935 nyarán sikerült a diákokat a bánsági Oravicabányára elvinni.

Az évek során módosult a tanári kar összetétele. Az 1935–1936-os tanévtől az idős Papp Sándor az igazgatói tisztségből visszavonult, helyét Victor Vlad építészmérnök vette át, míg aligazgató és az iskolai élet legaktívabb szervezője Ștefan Gomboșiu lett. Tanári katedrához jutott rövid időre a szatmári festő, Popp Aurél, és a szobrászként, festőként egyaránt tehetséges Ion Vlasiu. 1934-től kinevezést kapott a rajz oktatására a főiskola egyetlen magyar tanára, Podlipny Gyula¹⁸. Személyében a növendékek kiváló művészpédagógust, és a nehéz időkben, a fasiszta Vasgárda térhódítása idején, magyar és zsidó növendékei mellett bátran kiálló, humánus embert ismertek meg.

Az 1938-as évtől a kiváló szobrászt, Romulus Ladeát választották meg a főiskola igazgatójának. Kapcsolatai és világos helyzetfelismerése ellenére Ladeának sem sikerült kivédeni a minisztérium részéről tapasztalható egyre nyilvánvalóbb elsorvasztó intézkedéseket. 1939-ben megszüntették az intézmény akadémiai jellegét, mely ettől kezdve még két évig működött, majd 1941-től iparművészeti profilú iskolává alakult át.

A magyar növendékek *magas arányszáma* a főiskola temesvári korszakában is megmaradt. Itt fejezte be tanulmányait Ferenczy Júlia, Erdei Erzsébet, Kós András, Tollas Júlia, Tasso Marchini. Az újonnan jelentkezettek között később az olyan művészek pályája formálódott itt, akik egy új korszakban főiskolai tanárként vállalták át a művészeti oktatás feladatát: Szőnyi István, Vetró Artúr, Kósa-Huba Ferenc. Temesváron jelentkezett a főiskolára a korán elhunyt Olajos István. A román növendékek jelesebbjei közül itt végzett Lucia Piso-Ladea.

A „Belle-Arte”, a Kolozsváron és Temesváron másfél évtizedig működő oktatási intézmény kultúrtörténeti küldetést teljesített. Műhelyeiből kerültek ki az új nemzedék alkotói. Azok a művészek, akik az első világháború

utáni megváltozott államhatárok között léptek színre s követeltek maguknak létjogosultságot, itthon szerevezve meg a tudás alapjait. Ezt a *nemzedékváltást* az erdélyi magyar művészetben a Barabás Miklós Céh fiataljainak 1939-es és 1941-es csoportkiállításai tették szemléletessé.

Diákevek Bukarestben és Budapesten

Erdélyi magyar művésznövendéke az 1920-as években szinte alig volt a bukaresti Szépművészeti Akadémiának. A román főváros vonzása csak a következő évtizedben vált mindinkább érezhetővé. Ez a helyzetkép nem csak a művészképzésre illik rá; ugyanígy történt az egyetemi, főiskolai szakokon is, a humán vagy reál pályákon.

Míg kezdetben nehezen oldódtak a gátló akadályok (hiányos nyelvismeret, szokatlan nagyvárosi környezet, a kapcsolatteremtés és tájékozódás nehézsége), évek múltán a magyar diákok beilleszkedése már könnyebbé vált. Ebben a közösségi élet szervezeti kereteinek kialakulása lett hatékonyan a segítségükre.

A bukaresti művésznövendékek számának hirtelen gyarapodása a kolozsvári és temesvári főiskolák bizonytalan státusából adódott. Nyilvánossági jogukat ugyanis hol megadták, hol megvonták. Ez azzal a veszéllyel járt, hogy a rajztanári szakon diplomáik értéke kétségessé válik, a végzősök képesítését esetleg nem ismerik el.

Ilyenformán került a román fővárosba Andrásy Zoltán, Tollas Júlia, Brósz Irma, Piskolti Gábor, Incze István, Erdei Erzsébet és sokan a román diákok közül. Fölvételük nem okozott nehézséget, a kolozsvári vagy temesvári tanulóéveket minden gond nélkül beszámították. A román akadémia tanárai közül az erdélyi diákok különösen nagyra becsülték Costin Petrescut (Andrásy Zoltán, Bene József, Tollas Júlia emlékezett rá tisztelettel), aki szabad téma-választáshoz szoktatta hallgatóit, s ugyanakkor önbecsülő alkotói igényességet várt el tőlük.¹⁹ Kiváló művészpédagógiai érzéssel irányította növendékeit a nagy tekintélyű tanár és intézményvezető, Camil Ressu és a szobrász Dimitrie Paciurea. Sokan jártak Constantin Artachino osztályába, aki 1935-ig tanított a főiskolán.

Másik csoportja az erdélyi magyar művésznövendékeknek anélkül ment Bukarestbe, hogy azelőtt máshol tanulmányokat folytatott volna. Talán legelsőként a nagyváradi szobrász, Fekete József kezdte meg főiskolai éveit Bukarestben (1921-től) Paciurea növendékeként. Jóval később, már a harmincas években, illetve a háborús idők kezdetén került a fővárosba Abodi Nagy Béla,

András László, Balaskó Nándor, Bene József, Debitzky István, Hervai Zoltán, Jakab András, Márkos András. A névsor természetesen bővebb ennél, de nem mind maradt meg a művészpályán.

A nagyváros tágabb látóhatárt, nagyobb tájékozódási lehetőséget kínált a diákoknak. Képtárakat, gyűjteményeket tekinthettek meg. Rendelkezésükre állottak a főiskola műhelyei, a szakkönyvtárak. Másrészt az ígéretesebb megélhetési lehetőségek is csábították az Erdélyből érkező növendékeket. Még azok is, akik a gazdasági válság idején érkeztek Bukarestbe, nagyobb reménységgel nézhettek kereseti forrás után, mint otthon. Magáncégek, tervezőirodák, divatházak szívesen foglalkoztatták az ötletesen rajzoló, jókezü, nem túl igényes fiatalokat.

Eredményre vezetett a bukaresti magyar diákság segélyezésére indított társadalmi akció. Magyar egyházak, kisebbségi szervezetek fogtak össze érdeklükben. Az 1927-es esztendő végén közel egymillió lej állt a rendelkezésükre. A diáksegélyző bizottságnak sikerült helyiséget bérelnie a Leonida utca 25. szám alatt, ahol negyven diákot tudtak elhelyezni.

A bukaresti magyar diákokthont később a Református Egyházközség által fenntartott iskola egyik szárnyában rendezték be. Mivel az ott szállást kereső hallgatók száma – a legkülönbözőbb karok diákjai – egyre gyarapodott, az épületrészt 1936 őszén renoválták és kibővítették. Az 1936–1937-es tanévben ötvennyolc magyar diákot fogadhattak be, két évvel később számuk hetvenre emelkedett. Az otthon diákéletének valóságos belső alkotmányát teremtették meg. A hallgatók pontrendszer szerint osztották meg egymás között a jobb szobákat, helyeket. Idejében letett vizsga, a diákköri művelődésben vállalt tevékeny részvétel juttatta előnyökhöz az arra érdemeseket. Külön tanuló- és társalkodó termet rendeztek be, s rendelkezésükre állott az otthon 1200 kötetes könyvtára, a rendszeresen járatott folyóiratok, napilapok.

Különösen sok képzőművész-hallgató tanult Bukarestben az 1939–1940-es tanévben. Közösségi életüknek értékes kezdeményezése volt 1940 júniusában szervezett kiállításuk. Bemutatkozó tárlatukat a református egyház által Bukarestben akkoriban megvásárolt Richter-féle ház tornatermében rendezték meg. Mintegy húsz jelentkező százhatvan alkotását helyezhették el a tágas csarnokban. Egy részletes kritikai beszámoló nyomán valóságos *topográfiai képe* rajzolható föl a román fővárosban tanuló magyar képzőművészdíákok szülőhely szerinti származásának²⁰: Abodi Nagy Béla (Kolozsvár), Balaskó Nándor (Érszalacs), Barabás Márton (?), Csányi László (Kolozsvár), Cseh Katalin (Zilah), Kósa Ferenc (Székelyudvarhely), Koszta István (Tasnád),

Keller Zsuzsa (Marosvásárhely), László Imre (Sárd), Labud F. József (Gyula-

fehérvár), Márkos András (Kolozsvár), Mayer Edit (Bukarest), Pál Balázs (Nagyborosnyó), Sárossy Béla (Madéfalva), Székely Péter (Hétfalu), Szóts Vilmos (Brassó), Veress Károly (Székelyudvarhely), Zárug Lukács (Gyergyószentmiklós), Zoltán Sándor (Homoródszentmárton).

Más helyszínen, a magyar kultúra otthonos szellemi kötésében, de nem kevés anyagi áldozattal és nélkülözésekkel folytattak tanulmányokat erdélyi diákok a budapesti Képzőművészeti Főiskolán.

Két évtized során olyan neves tanárok keze alá kerültek az Erdélyből jött növendékek, mint Réti István, Rudnay Gyula, Szőnyi István, Varga Nándor Lajos, vagy a szuggesztivitásában páratlan Aba Novák Vilmos.

Számos növendék pályáját szakította félbe az első világháború, a már a főiskolán kézbesített katonai behívó. Tanulmányaik folytatására viszont keveseknek nyílt lehetőség. Utóbbiak között volt a kolozsvári Szolnay Sándor. 1913–1914-ben megkezdett művészeti tanulmányainak gyorsan véget vetett itáliai frontszolgálat, majd hadifogsága. Cassino várának kazamatáiban szerzett tüdőbajával küszködve tanulmányait 1922–1923-ban Réti István festészeti osztályán folytatta. Pályatársa, Nagy Imre szabadságos katonaként kezdte budapesti főiskolai tanulmányait, majd ösztöndíjas hallgatóként a kecskeméti művésztelepen dolgozott. Ugyanígy végezte főiskolai stúdiumait a temesvári Podlipny Gyula és a néprajzi érdeklődésével is kitűnt Vámszer Géza.

Jelesebb erdélyi alkotók között a húszas években a főiskolán tanult Varga Albert, Pirk János, Nagy Albert, Bordy András. Az 1930-as évek elején a gazdasági válság még súlyosabb gondokkal tetézi a Budapest felé tájékozódó növendékek életét. Ez időben tanult a Képzőművészeti Főiskolán a brassói Mattis Teutsch Waldemar és a nagybányai Slevenszky Lajos, míg az Iparművészeti Iskolában 1929–1934 között a szobrász Izsák Márton. Mint rendkívüli növendék, Varga Nándor Lajos tanítványaként látogatta a főiskolát 1936–1939 között a grafikus Gy. Szabó Béla. Párizsban és ugyanakkor Budapesten is tanult az évtized vége felé az ugyancsak grafikus pályára készülő Erdős Imre Pál.

A növendékek száma az 1930-as évek végén, majd – érthetően – a bécsi döntést követően gyarapodott erőteljesen. (Többen akkor jöttek át a bukaresti főiskoláról a budapestire.) Olyan számon tartott erdélyi alkotók jártak az 1930-as évek végétől a következő évtized elejéig a budapesti főiskolára, mint Abodi Nagy Béla, Balaskó Nándor, Balla József, Benczédi Sándor, Drócsay Imre, Erdős Tibor, Kovács Dénes, Kádár Tibor, Kovács Zoltán, Kovács Ferenc, Márkos Albert, Miklóssy Gábor, Moldován István, Mottl Román, Simon Béla,

Vetró Artúr. Az Iparművészeti Iskola kurzusait látogatta az erdélyi ötvösmű-

vésznet megújítója, Fuhrmann Károly, míg a főiskolán Aba Novák tanítványaként végzett a nagybányai képtár létrehozója, a muzeológus Kovács Zoltánné Maderspach Viola.

Különösen nehéz volt a diákélet a Trianon utáni első időkben, a vagonlakókkal, menekültekkel telezsúfolt Budapesten. Szegényebb sorsú növendékek a munkanélküliekkel osztoztak a koplalásban, gyakran a Kálvin téri ingyenebédet pályázták meg. Sokan a Vilmos császár utcai olcsó diákszállásokon laktak.

Más kép tárul elénk a bécsi döntést követő évekből. A kormányzat jelentős támogatást nyújtott a főiskolának azért, hogy az újonnan jötteknek emberibb életet és tanulási lehetőséget biztosítson. Kovács Zoltán visszaemlékezései szerint ez volt az „édeserdély” korszak.²¹ Erdélyi diákok 1943 januárjában a Múzeum-kerti Károlyi palota két termében együttes kiállítást szerveztek.

A kolozsvári festő, Kovács Zoltán visszaemlékezései azért is különösen érdekesek, mert tanárok nemzedékváltását élte át a budapesti főiskolán, s erről találó jellemzéssel tudott beszámolni. „Első évben [1931-ben] Réti István növendékeként ismét nagybányai szellemű irányításban volt részem.²²

Ő a látvány megfestését tartotta elsőrendű művészi feladatnak. Csodálattal borult le a táj előtt, s megfelelő oldott fényállapotban vásznain is azt adta vissza.

Második évben – Réti nyugalomba vonulása után – egy egészen más művészegyéniség: Aba Novák Vilmos lett a tanárom. Nála az értelem volt minden. A festő értelmével fest; nem az a fontos, hogy mit lát, hanem, hogy mit akar mondani. [...] A szakmai felkészültséget megkövetelte, de érdeklődése nem korlátozódott pusztán erre, felmérte a hallgató életkörülményeit is. [...] Utána Szőnyi István lett a tanárom. [...] Ő is a legnagyobbat ajándékozta nekem: a bizalmát.”²³

Erdélyi művészek pályáján nemegyszer meghatározó erejűek lettek ezekben az években a főiskolán kívüli találkozások. Vetró Artúr, Benczédi Sándor, Márkos Albert a szobrász Medgyessy Ferenc feledhetetlen emlékét őrizte meg. Társaságában beszélgettek alkotási kérdésekről, hozzá jártak ki Százados úti műtermébe.²⁴

(Folytatjuk)

Jegyzetek

1. Ligeti Ernő: *Súly alatt a pálma*. Kolozsvár, é. n. [1941], 9–10. p.
2. *Kiáltó szó* – Kós Károlynak 1921-ben Zágoni Istvánnal és Paál Árpáddal közösen kiadott röpirata, amely elutasította az akkori magyar vezető körök passzivitását, a menekülésszerű repatriálását, és az erdélyi magyarság nemzeti autonómiája alapján az új helyzetbe való reális beilleszkedést hirdette.
3. Havas Béla: Kolozsvári művészek téli kiállítása. 1, II. *Új Erdély*, 1918/2–3. sz.
4. Kolozsvári Állami Levéltár. Kolozsvár város levéltára. – Az 1918. szeptember 30-i városi közgyűlés határozata.
5. Erdély és erdélyi városok alatt, itt és a továbbiakban is, köznapi megnevezéssel az első világháború után Romániához csatolt területek egészét értem.
6. Murádin Jenő: Nagybánya művészete az erdélyi részeken. *Új Művészet*. 1996/ 7. sz.
7. Incze János: *Önarckép*. Bukarest, 1982, Kriterion. 120–126. p.
8. Gulyás Károly (1873–1948) festő és rajztanár, 1907-től a marosvásárhelyi Teleki Téka őre.
9. Ciupe, Aurel (1900–1988) festő és művészpédagógus, 1925-től a kolozsvári Szépművészeti Iskola tanára, 1932-től a marosvásárhelyi Városi Festőiskola vezetője. A második világháborút követően a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola alapító tagja, vezető művészpédagógusa.
10. Szopos Sándor (1881–1954) festő és rajztanár. Magániskolát alapított Désen, és Tóth Istvánnal társulva Kolozsváron.
11. Ács Ferenc (1876–1949) kolozsvári festő. Tanulmányait a budapesti Mintarajziskolában és a müncheni akadémián végezte. Hollósy köréhez csatlakozva követte mesterét Nagybányára. Az erdélyi részeken a szabadtermészeti és impresszionista festészet úttörője volt.
12. Murádin Jenő: *Erdélyi festőiskolák*. Bukarest – Kolozsvár, 1997, Kriterion.
13. E. Szabó Ilona: *Szóltnay Sándor*. Bukarest, 1974, Kriterion. 41–44. p.
14. Lăptoiu, Negoită: *Școala de arte frumoase din Cluj și Timișoara* (1925–1941). București, 1999, Editura Meridiane. 9. p.
15. Octavian Goga (1881–1938) költő, a román szellemi élet kiemelkedő egyénisége. Miniszterként 1919 decemberétől 1921 decemberéig irányította az ország művelődési életét.
16. (K. L.) [Kómives Nagy Lajos]: Papp Sándor képművészeti kiállítása. *Keleti Újság* [Kolozsvár]. 1924. május 6.
17. Aurel Ciupe szóbeli közlése. 1966. március 26. (Lejegyezte Murádin Jenő)
18. Podlípny Gyula (1898–1991) sokoldalú munkásságára jellemző, hogy a főiskola keretében 1937. őszétől esti rajztanfolyamot szervezett, melyre kültagok is jelentkezhettek.
19. Murádin Jenő: *Erdélyi festőiskolák*. Bukarest – Kolozsvár, 1997, Kriterion. 144. p.
20. Kőréh Ferenc: Húsz magyar képzőművészeti főiskolás 160 művet állított ki București-ben. *Keleti Újság* [Kolozsvár]. 1940. június 8.
21. Murádin Jenő: *Kovács Zoltán*. Kolozsvár, 1998, 30. p.
22. Kovács Zoltán (1913–1999) nagybányai előtanulmányok után 1937–1942 között végezte tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán.
23. Benkő Samu: Festői szóval a világ dolgairól. *Új Élet* [Marosvásárhely]. 1972/7–8. sz.
24. Murádin Jenő: Találkozásaink Medgyessy Ferencsel. *A Hét* [Bukarest]. 1981/39: sz.

*Megjelent „A külön világban és külön időben” – 20. századi magyar képzőművészet
Magyarország határain kívül 1918-tól napjainkig című könyvben.*
Kiadta: Magyar Képzőművészek és Iparművészek Társasága (szerk. Szabó Lilla), Budapest, 2001.